ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

3/3-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.

Нөкис

3/3-сан *2025*

май - июнь

Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги ҳәм мектеп билимлендириўи министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА
Азизжан АБДАЗИМОВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА
Мансурбек ОНГАРОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Гулзабира БАБАШЕВА
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА
Комил ГУЛЯМОВ
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Масуда ЗАЙНИТДИНОВА
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Айсулу ЖАНАБЕРГЕНОВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
ВОХИД КАРАЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз,Қазақстан)
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ
Мохира КУВВАТОВА
Комилжон КАРИМОВ
Джавдод ПЎЛАТОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Барлыкбай ПРЕНОВ
Пердебай НАЖИМОВ
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Ойниса МУСУРМОНОВА
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Абдулхамид МИРЗАЕВ
Шахло МИРЗАЕВА
Дармонжон МАХМУДОВА
АбдимуратЕСЕМУРАТОВ
Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Норим РАХМАНОВ
Муқаддас РАХМАНОВА
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Тажибай САПАРБАЕВ
Мухаббат САЛАЕВА
Гўзал СОДИҚОВА
Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди ҚАМАЛОВ
Тажикал КУДАЙБЕРГЕНОВА
Ойбахор ШАМИЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ
Гулара ЮСУПОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Yusupova A.K. 8-9-ózbek klaslarinda qaraqalpaq tili hám ádebiyatín oqítíwda kórsetpeli qurallardan paydalaníw 9
Nurbayeva M.T. Alisher Navoiy asarlarini intellekt xarita yordamida o‘rganish (“Xamsa” asari misolida) 15
Boliqulova M. A., Pardayeva I.M. Tog’ay Murod ijodida davr va inson muammosi 24
Kurbaniyazova M.R. Ingliz va qoraqalpoq tillaridagi gastronomik metaforalarning lingvomadaniy xususiyatlari (XXI asr badiiy matnlari tahlili asosida) 30
Bozorova G.R. Maktab adabiy ta’limida dramatik asarlarni o‘qitishning mavjud holati tahlili 35
Shofqorov A.M. Badiiy asar tili va individual uslub 44
Temirbekova A.O. Tarjima nazariyasida psixolingvistik yondashuvlar va neyrolingvistik dasturlashning ilmiy-asosiy omillari 50
Embergenova M.A. So‘zlarni turkumlarga ajratish mezonlari 57
Abduhakimova M.K. Turli tillardagi bir xil semantik mazmunga ega ismlar 63
Botirova V. Son komponentli frazeologik birliklarning pragmatik tahlili 68
Алтмишева Ё.М. К вопросу об адекватности перевода теонимов «Аллах, Тенгри, Бог» на русский язык в «Бабурнаме» 72
Шабидинова З.И. Профессиональная лексическая компетенция: сущность, структура и подходы к формированию (на примере немецкого языка для студентов направления туризм) 77
Канлыбаева Э. М. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку 82
Khamidov B. Contribution of modeling and imitation to language development 89
Uralov M. D. Language Learning in Hospital Classrooms: Enhancing Communicative Competence through Hybrid Methods 95

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Pazilov A.K. Etnopedagogikaliq qadriyatlarimizdaǵi amanat máselesinen jaslardi ádep-ikramliliqqa tarbiyalaw islerinde paydalaniw 99
Kurmanov A.P. Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarini tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash: nazariy-amaliy jihat 105
Nuriddinova O‘.V. Nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion metodlardan foydalanish 110
Bekimbetova G.R. Talabalarning ko‘ngilli ijtimoiy-metodik harakatlari asosida inklyuziv va uy ta’limi samaradorligini oshirish texnologiyalari 117
Dauletnazarova A.K. Talabalarining diskursiv kompetentsiyasini rivojlantirish metodologiyasi 121
Vakilova N.Z. Multimediya vositalaridan foydalanib dars sifatini oshirishning afzalliklari 126
Arziyeva S.I. Talabalarda analitik mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda pedagogik diagnostikaning ahamiyati 131
Arziyeva S.I. Talabalarda analitik mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirish modeli 136
Ravshanova R. M. Raqamlashtirish bo'yicha zamonaviy texnologiyalarni yashil iqtisoddagi o'rni 140

Abulqosimova D.A., Jo'raxonov O. Samarqand davlat universitetida o'quv-tarbiyaviy ishlar ... 591
Жураев Ш. М. Структурно-организационная модель процесса развития рефлексивной позитивности у будущих учителей ... 596
Barnoyeva N.Y Authenticity in Language Learning: The Role of Corpus Linguistics and CLIL in TEFL ... 602
Buriyeva M. Sh. Code-Switching and Related Linguistic Phenomena: A Cross-Cultural Perspective ... 610

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲӘМ СПОРТ

Naubetullaev T.T. Jas voleybolshılarda jarıs nátiyjeliligin támiyinlewde sananıń áhmiyeti ... 614
Mavlyanov B. S. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarning madaniy axloqiy tarbiyalash muammosi ... 619
Jalolova Z.S. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida bolalarni sport turlariga saralab olish kompitentligini rivojlantirish texnologiyalari ... 623
Eryigitov D.X. Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchilari kasbiy tayyorgarligini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida takomillashtirish (sirtqi ta'lim misolida) ... 626
Tunyan A. A. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarning madaniy axloqiy tarbiyalash muammosi ... 629
Abduraximov S. D. Maktab o'quvchilarini jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishda amaliy mashqlarning samaradorligi ... 633
Juraboyev M. M. Gandbol sport turini tayyorlash tizimining asosiy qoidalarini shakllantirish ... 638
Xo'janiyozov B.I. Mashg'ulot jarayonida malakali kurashchilarning musobaqa oldi tayyorgarligini takomillashtirish ... 641
Boltayev Sh. E. Stol tennisi bo'yicha o'quv mashg'ulotlarida shikastlanishlarning oldini olish ... 649
Yusupbayeva A. S. Turli xil yoshdagi bolalarni sog'lomlashtiruvchi jismoniy mashqlar" modulini o'rgatish metodikasi ... 654
Tursunaliyeva G.B. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining innovatsion faoliyatga tayyorlash ... 665
To'lqinova F. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun gimnastika va uni o'qitish metodikasi ... 670
Jumayev A.T. Yosh voleybolchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish ... 675
Shukurllayev J. M. Kichik voleybol sport turiga tayyorlash akmeologiyasini voleybolga integratsiyalash mexanizmining variativlik determinantlari ... 680
Tagayev R.M. Gimnastika mashqlari orqali maktab o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish asoslari ... 687
Nazarov A.I. Jismoniy tarbiya va sport o'yinlarining rivojlanishi tarixi ... 692
Атаханов Ҳ.К. Болалар спортида машғулотларга ўргатишнингдастлабки босқич ва услублари ... 697
Shadiyev A.Y. Futbol sportini shakllanish bosqichlari hamda maqsad va vazifalari ... 701
Nigmanov M.M. Umumta'lim maktablarida voleybolchilarni tayyorlash jarayonining individual va pedagogik xususiyatlari ... 705
Umarov X. K. Kurash harakatlari texnika va taktikasi o'rgatish metodikasi ... 709
Kadirimbetov R.N. Qilichbozlik sporti: tarixiy ildizlardan zamonaviy o'zbekiston sport maydonigacha ... 714
Saporboyev M.Sh. Yosh sportchilarini dastlabki tayyorgarlik bosqichida jismoniy tayyorgarlik darajasini monitoring qilish ... 720
Saporboyev M.Sh. Voleybol sport mashg'ulotlarida yonlama harakatlanish tezkorligi va to'p uzatish aniqligini o'rganish natijalarining tahlili ... 728

БОЛАЛАР СПОРТИДА МАШҒУЛОТЛАРГА ЎРГАТИШНИНГДАСТЛАБКИ БОСҚИЧ ВА УСЛУБЛАРИ

Атаханов Ҳ.К.
ЧДПУ ўқитувчиси

Таянч сўзлар: техник ҳаракатлар, спорт, кураш, тизимлаштириш, усуллар, таснифлаш.
Ключевые слова: технические усилия, спорт, борьба, организация, методы, классификация.
Key words: technical efforts, sport, struggle, organization, methods, classification.

РЕЗЮМЕ:
Мазкур маколада болаларни спорт машғулотларига саралаб олиш ҳамда улар билан ташкил этиладиган машғулотларда қўланиладиган усул, воситалари ёритиб берилган.
РЕЗЮМЕ:
В статье описаны методы и средства, используемые при отборе детей для спортивной подготовки и организуемых с ними тренировок.
SUMMARY:
This article describes the methods and tools used in selecting children for sports activities and organizing activities with them.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришиши шарофати билан болалар ӯртасидаги жисмоний маданият ва спортга эътибор юқори даражада кучайди.бунга мисол Ӯзбекистон Республикаси призидиенти томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Болалар спортини ривожлантириш жамғармасини тузиш тўғрисида» 2002 йил 24 октябрдаги ПФ-3154-сон Фармонини бажариш юзасидан ҳамда Жамғармага юкланган асосий вазифаларни амалга ошириш учун белгиланган вазифаларвазаруршарт-шароитлар яратиш инобатгаолинган. Натижада ўзбек олимлари томонидан болалар спортини ташкиллаштириш, оммавий спортни янада юкори чўққиларга кӯтариб, спортни ҳозирги давр андозаларига мос ҳар томонлама асослаб, жисмоний маданият услубиятига Ўзбекистонга хос янгиликни киритмокдалар. Бола тарбияси педагогик жамоа аъзолари фаолиятининг асосий йуналишларидан бири булиб, бу спорт турларидан тугаракларни, умумий жисмоний тайёргар-

лик, согломлаштириш гуруҳларини ташкил килиш билан боглик булган вазифаларни ҳал қилиш орқали амалга оширадилар. Бу машғулотларнинг максади шундан иборатки, унда болаларни аниқ режа асосида спорт мусобақаларига қатнашишлари учун тайёрлаш билан боғлиқ бӯлган ишларни амалга ошириш назарда тутилади. Болалар спортида машғулотларга ўргатишнинг бутун жараёнини шартли равишда "Таълим" ва "Машғулот" қисмларига бӯлиш мумкин. "Таълим" бу шуғулланувчилар билим, кўникма ва эгаллаб олиш жараёни тушинилади. Таълимнинг асосий мазмуни - ӯйин ва машғулотларнинг техник элементларини, тактикадаги оддий индивидуал ва гуруҳ қизиқишларини, ҳаракатларини шакллантириб боришдан иборат. "Машғулот" бу олинган билим, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш ҳамда такомиллаштиришга қаратилган тайёргарликнинг кейинги босқичи ҳисобланади.

Асосий қисм. Машгулотнинг асосий мазмуни-техник усулларни, тактикадаги индивидуал, гуруҳ ва жамоа ҳаракатларини такомиллаш-тиришдан, таълимий, жисмоний, ахлоқий ва иродавий фазилатларни ривожлантиришдан иборат. Таълим" ва "Машғулот" тушунчаларига махсус ташкил килинган кўп йиллик ягона педагогик жараён деб хам караш зарур. Уларни бир-биридан кескин суратда ажратиб бўлмайди, чунки биз таълим бера туриб, спорт машғулотларига ўргатамиз ва айни чогда спорт машғулотларига ўргата туриб таълим ҳам берамиз. "Таълим" ва "Машғулот" тушунчалари бир-бири билан чамбарчас боглик жараёнлардир.

"Таълим" ва "Машғулотни тушунчаси фатида ажратиш эса ӯқув-машғулот ишининг ўзига хос визифалари, мақсадлари борлигини яққолроқ аниқлаш имконини яратади. Спорт машғулотларига тайёрлаш жараёнининг турли босқичларида таълим ва машғулотнинг салмоги табиий равишда ўзгариб ҳам туради. Биз юкорида "Таълим" ва "Машғулот" тушунчаларига бежиз тӯхталиб ўтмадик. Чунки, биз ҳар қандай машғулот ўтказишимиздан қатьий назар, таълимий, тарбиявий, ахлоқий мезонларга таянамиз, улар воситасида болаларни спорт машгулотларга ўргатиш жараёнларининг босқич ва услубларини ишлаб чиқамиз.

Биринчи боскичда ўрганиладиган машғулот (ҳаракат) техникаси батафсил таништириш. Бу билан танишиш, шуғулланувчиларни босқичда, айтиб бериш, кўрсатиш ва тушунтириш услублари қўлланилади.Ӯқитувчи шахсан кўрсатиш билан бирга кўргазмали қуроллардан фойдаланади: кинофильм, тасвирий фильм, схема, спорт майдонлари макети ва ҳоказо. Намойишни тушунтиришлар билан қўшиб олиб бориш мақсадга му-

вофикдир. Ўқитувчиларнинг дастлабки уринишлари шуғулланувчиларда бирламчи машғулот (ҳаракат) сезгисини шакллантиради.

Иккинчи боскичда ўргатилаётган машғулот техникаси соддалаш-тирилган (оддийлаштирилган) ҳолатда ўргатилади. Мазкур ўрганиш босқичида муваффақият кўп ҳолатларда ёндоштирувчи машқларнинг тўғри танланганлигига боғлиқ бўлади. Улар ўзининг тузилиши, шаклига кўра ўрганилаётган машғулот техникасига яқин ва ўкувчилар бажара оладиган бўлиши керак. Мураккаб тузилишга эга бўлган ҳаракатларда (ҳужум зарбаси), уни ташкил килувчи ижро этувчи асосий қисмларга (звеноларга) ажратиб берилади. Бу босқичда бошқариш услубларидан фойдаланилади, яъни буюриш, кўрсатма бериш, кўриш ва эшитиш, кўриб илғаш, техник воситалар ва ҳоказо.

Шунингдек кўргазмали ҳаракат ўқитувчи-мураббийларнинг бевосита ёрдами, ёрдамчи жиҳозларни қўллаш, тўпга бўлган зарба кучи, тушиш аниқлиги, ахборот, овозни белгилаш каби услублар алохида аҳамиятга эга бўлади. Учинчи босқичда техникани мураккаблаштирилган шароитда ўргатиш жараёни кузатилади ҳамда қўлланилади: такрорий усул, машғулот ҳаракатларини мураккаб шароитларда бажартириш, ўйин ва баҳолаш услуби, қўшимча услуб, давра, айлана машқлари. Такрорлаш услуби бу босқичда энг асосийдир. Кўп маротаба такрорлашгина машғулотга бўлган малакани шакллантиради. Малака ҳосил қилиш учун такрорлаш шароитларда машқ бажаришни ҳаракат шароитини ўзгартиришни, аста-секин мураккаблашишни тақазо этади,хатто чарчаганда ҳам машқлар бажартирилади, қўшма ва ӯйин услублари бир вақтнинг ўзида техникани сайқаллаштиришга ҳамда махсус жисмоний сифатларни ўстириш масалаларини ҳал қилишга, техник-тактик тайёргарлик ва ӯйин маҳоратини такомиллаштиришга қаратилган бўлади. Тӯртинчи боскичда ҳаракатни ӯйин жараёнида мустаҳкамлаш кўзда тутилади.

Бунда бажарилган ҳаракатларни талқин қилиш услуби кулланилади (расмлар, жадваллар, ӯқув фильмлари, тасвирий фильмлар). жараёнида техник-тактик, махсус тайёргарлик топшириқлари, "уйин" ва "беллашиш" услублари. Тайёргарлик ва ӯқув ўйинларида ҳарбир услубни (малакани) ўрганиш, уни такомиллаштириш ва мукаммаллаштириш кўзда утилади. Малакани мустаҳкамлашнинг энг юқори воситаси бу мусобақалашишдир.

Машғулотларга ўргатишда фаол услублар катта аҳамиятга, имкониятларга эгадир. Уларнинг орасида муаммоли ўқитиш   (муаммоли вазифаларни қўйиш, юзага келтириш) ва ўзининг ўзлаштиришини баҳолаш услуби алоҳида ахамиятга эга. Муаммоли вазиятларни қўйиш, унинг ечимини

қидирувчи ҳолатни, вазиятни вужудга келтиради, ӯзини баҳолаш эса ҳаракатланиш фаолиятини яна ҳам фаоллаштиришга олиб келади. Бу ўқувчи кишини яна ҳам орттиради ҳамда ижодий фикрлаш орқали машғулотларни моҳирона бажаришга ўргатади Юкорида айтилганларни қўл тўпи, баскетбол, футбол спорт тури машғулотларида қўллаш муҳим аҳамиятга эга булиб, пировардида асосий мохияти шундаки, натижаларни куриб туриш, тушуниш, Мақсадга яқинлашаётганлигини аник сезиб туриш имконини яратади.

Биз юқорида болалар спортида машғулотларга ўргатишнинг дастлабки босқич ва ҳар бир босқич камраб олган услублари хусусида тўхталиб ўтдик. Ўйлаймизки, кўриб,ўрганиб чиққан босқичва услубларимиз таълим истеъмолида ўзининг амалий аҳамияти ва натижасини кўрсатади. Болаларнинг соғлигини мустаҳкамлаш ва ҳар томонлама жисмоний ривожоланишини таъминлаган ҳолда ҳар томонлама ривожланган юқори малакали ўсмир спортчиларни тайёрлашни амалга оширшда шуғулланувчилар орасидан ўқув гуруҳ ажратилади .

-Бошланғич таёйргарлик гуруҳлари(3-йиллик)

-Ўқув тренировка гуруҳлари (4-йиллик)

-Спорт такомиллашув гуруҳлари(3-йиллик)

-Олий спорт маҳорати гуруҳлари(3-йиллик ва ундан ортиқ)

Шуғулланувчилар қайси ташкилотта қарашли бўлса шу ташкилот томонидан тасдиқланган спорт тадбирларининг календар режасига мувофиқ спорт машғулотлари ҳамда мусобақаларида иштирок етиш бутун йил давомида машғулотларга қатнашиш ёзги ва қишги таътил даврларида ёш шуғулланувчилар фаол дам олишлари ва спорт соғломлаштириш оромгоҳларида дам олишлари мақсадга мувофиқ бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Саидов Г. Миллий кураш - миллий қадриятлар булаги. Тошкент. 2022.
2. Умаров Т. Кураш турлари ва уни уқитиш методикаси. Самарқанд. 2021
3. Тастанов Т. Кураш турлари назарияси ва услубияти. Тошкент. 2015.
4. Умиров Ш. Курашчилар жисмоний фазилатларини ривожлантириш. Научный прогресс. 2021.
5. Таймуратов А. Спорт педагогик маҳоратини ошириш. Тошкент. 2017.
6. А.Атоев Кураш дарслиги 1987 й.